

ШЫН

Совет Эвилелиниң Коммунисттик партиясының
Тыва область болгаш Кызыл хоорай комитеттериниң,
ажылчы чоннар депутаттарының область Советиниң органы

1954
ИЮЛЬ
18
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 143 (3080)
ӨРТӨӨ 20 КОП.

БӨГҮНГҮ СОЛУНДА:

(1 арын).
ВЛКСМ ТК-ның пленуму (2 арын).
М. РОДИНА.—Күш-культура — ажилчы чоннарның кижизидилгезиниң чепсээ (2 арын).
С. БАРЖАЙ.—Малдың чаш төлүн бүрүн камгалаар дээш демиселле (3 арын).
Я. ФЕДОРОВА.—Күзүн шылга өөреникчилер-биле ажил

(3 арын).
А. П. Чеховтуң мөчөөн хуңунден бээр 50 чыл болганын даштыкыда демдегелеп турары (4 арын).
НОМЧУКЧУЛАРНЫҢ АПТЫРЫГЛАРЫНГА ХАРЫЛАР: А. БОБРОВ.—Тафт-Хартлиниң хоойлузу деп чүл? (4 арын).
В. М. Молотовтуң А. Иден-биле беседазы (4 арын).

КҮШ-КУЛЬТУРЖУЛАРНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Бөгүн—күш-культурунуң Бүгү-эвилел Хуңу. Бистин чурттуң бүгү ажилчы чоннары, совет аныяктар доктааган чаңыл ёзугаар бо хуңу калбаа-биле демдегелеп турар.

Коммунизмче оруктап чедишкенин бурунгаар чоруп орав совет чуртта улустун материалдыг чаагай байдалы болгаш культуруг деннели үзүктөл чокка өзүп турар. Ол өздүк деннел тодаргай көргүзүлгелерин бирээзи болза, күш-культуру шимчээшкенин калбарып неперээни болур. ССРЭ-де спорт хөй миллион улус массаларың ынак херээ болган, совет кижилерниң амыдыралыңче быжы-биле кирген. Күш-культура ажилчы чоннарның коммунисттик кижизидилгезиниң эң чугула чепсектериниң бирээзи болуп, Совет күрүенин хемчеглериниң системасынче кирген.

Коммунисттик партия болгаш Совет чазак совет улустун, бистин өзүп орав аныяк салгалчыларының кадым быжыдар дугайында оларын бүгү таладыг угаан-бодал болгаш күш-шылдыг хөгжүлдесиниң дугайында үргүлдү сагыш салып турар. Күш талазы-биле камналган, омак-сергек совет кижилер ынак Совет ада-чурттуң чекетелишкени дээш кандыг-даа шылгалдаларже баарына белем, энис сорулгаже баар орукка таваржыр кандыг-даа бергелер, кандыг-даа моондактар оларга шалтык болуп шыдаас.

1948 чылдың төңчүзүнде күлээп алган бодунуң доктаалында партияның Төп Комитети чуртка массалыг күш-культура шимчээшкенин хөгжүдериң, совет спортчуларның мергежилин бедилериң, анаа үндээлээш спорттуң эң чугула хевирлериниң талазы-биле делегейге бир-гя черлерин чоокку чылдарың иштинде чаалап алырың эргежок чугула деп айткан. Төп Комитеттиң ол айтышкыны совет күш-культура организацияларының бүгү ажил-чорудулгазының үндесини болган.

ССРЭ-ниң хөгжүлдесиниң бешки беш чыл планының талазы-биле директиваларда күш-культураның болгаш спорттун улам ынак хөгжүлдесин хандыра деп айткан. Бо чылын кадык камгалалының болгаш күш-культураның херээнге 29,3 миллиард рубльди чарыгдары күрүне бюджетинде көрдүнген.

Коммунисттик партия болгаш Совет чазак күш-культураның, спорттуң бүгү таладыг хөгжүлдесинге эргежок чугула байдаларың тургузуп берген. Бистин Төрөөн чуртувустуң калбак делем девискээриниң бүгү будундарында стадионнар болгаш спорт шөлдери он-он муну-биле тутунур, дертинин турар. Күш-культураның техникчелери, институттары ортумак болгаш дээди эртемниң муң-муң кадрлары белекелп үндүрүп турар. Күш-культураның алдар сурагалы мастерлери, чемпионнары хөй, оларны саны улам өзүп турар. Бүгү-эвилелдиң болгаш делегейниң рекордтарың тургуспушаан, бистин спортчуларыңыс Европаның болгаш делегейниң бирги чери дээш яңы-бүрү маргылдааларга, дыка хөй чурттарың спортчулары-биле эш хузувун ужуражылгаларыңа киришкенер. Совет аныяктар бодунуң Төрөөн чуртувун спортчу алдарың удустар аразының маргылдааларыңа чедишкениң камгалап турар. Эрткев беш чылдар дургузунда со-

вет спортчулар 19 чурттарың стадионнарыңа болгаш спорт залдарыңа маргылдааларга киришкенер. Совет спорт бодунуң кайгамчык массалының, онзагай шынарлының талазы-биле дыка сайзырангай болгаш буржуаз чурттарың спортундан үндесини-биле ылгалдыг.

Бистин областа күш-культураның болгаш спорттуң херээ улуу-биле калбарган. Областа эки-тураның беш спорт нитилелдери ачылдып турар. Партия, совет организацияларың удуртулгазы-биле областың күш-культура организациялары биче эвес чедишкенин чедиш алган. Чүгле бо чылын безин областың спортчулары лыжаның үш, коньканың үш, чик атлетиканың тос область рекордтарың тургусканнар.

Бо чылдың июль биринч медээзи-биле адырга, 432 кижжи БГТО болгаш ГТО-нун комплекцияларың дужаган, разрядниктер талазы-биле 350 кижжи четкен. Ол чедишкениң-биле кады областың, районнарың күш-культура болгаш спорт комитеттериниң ажилында улуг чептестер бар. Хөй-хөй колхоз, совхоз, МТС, албан организация болгаш бүдүрүлгө черлериниң төптөрүндө күш-культура болгаш спорттун коллективтери тургустуммаан. Чик атлетиканың эштинин, лыжаның, коньканың база футбол болгаш спорттун национал хевирлериниң массалыг болурун чедиш албаан. Күш-культураның хоорай, районнар комитеттери мергежилди амыдылгы кадрлары-биле чептес хандырганың турар.

Хоорайның, районнарың төптөрүндө стадионнарың болгаш күш-культураның шөлдери чаагайжыдып сайзырадырың боттандырабыз турар. Ылангыч Кызыл хоорайның куускуну область төвүндө чаңгыс стадиону сайзырадырыңче сагыш салбайн, олче хоорайның хөй-нитининиң күжүн эвилелдесейн турар. «Джүжү», «Колхозчу» деп эки-тура нитилелдериниң ажилыңе кичээнге салдырмай турар. Бо чептестерин анаа тайбың көрүп, оң-биле иштежиң болбас.

Область Советиниң күүсекчи комитети күш-культура болгаш спорттун ажилын экижидер хемчеглерин дугайында шийтириң чокта чаа күлээп алган. Анаа үндээлээш областың, районнарың күш-культура комитеттери ажил-чорудулгазың эде тургузуп, оң күүселдезин херек кырынга боттандырган турар ужурулуг.

Бистин бүгү организаствы ажилы-выстың чедишкениң болурунун шийтирлиг негелдеси—хүң-бүрү партияңи удуртулгада. Ол чорук күш-культура организацияларың ажилыңа база-ла долу хамаарылгалыг. Массалыг күш-культура шимчээшкенин хөгжүдериң дугайында, совет спортчуларның мергежилин улам-на бедилериң дугайында сагыш салышкын бодунуң тодаргай илерелин хамыктың мурунда ажилчы чоннарның күш-культура кижизидилгезиниң талазы-биле кадык камгалал органнарының, комсомол, профэвилел болгаш өске-даа хөй-нитини организацияларының ажилыңа партияңи контролду күштелдиреринден хамааржыр.

Күш-культураның массалыг шимчээшкени, бедик спортчу мергежил—ажылчы чоннарны күш талазы-биле кижизидерде Коммунисттик партияның болгаш Совет чазактың тургузуп турар сорулгазы ол.

Улуг орус чогаалчы А. П. Чеховка тураскааткан байырлыг хурал

Июль 15-те Москвага Антон Павлович Чеховтуң мөчөөн хуңунден бээр бежен чылынга тураскааткан байырлыг хурал болган.

Эвилелдер бажының колонна-лардыг залыңа найысладдың бүдүрүлгелериниң төлээлекчилери, эртемниң болгаш культураның ажил-дакчылары, Совет Армияның офицерлери болгаш генералдары, өөреникчи аныяктар чылынган. Аалчыларны аразында—яңы-бүрү чурттардан келген даштыкы чогаалчы өнүктөр, Москвада элчин болгаш, төлээ черлериниң баштынары олурушкан.

Байырлыг хуралды К. А. Федин ажиткан. Улуг орус чогаалчы А. П. Чеховтун амыдыралының болгаш чогаалдыгының дугайында илеткелди профессор В. В. Ермилов кылган. Чеховтуң чогаалдыгының канчаар-даа аажок нитилел-политиктиг ужур-дузаның дугайың ол чугаалаан. Чехов бодунуң бүгү чуртталгазын орус улуска бараалгалдып, орус улустун национал характериниң эң эки шыңдарың бодунуң чогаалдарыңа кайгамчыктыг уран-чечен чылың көргүскен. Бодунуң улузунга ханымы-биле бердигин улуг чогаалчы бодунуң өлүм чок чогаалдарыңа ол үениң эң чугула айтырылдарың илередиң, тергилекчи аңгыларның үлгедип турган бужар бак чоруктарың кам-хайыра чокка шүгүмчүлөп, улустун керектерин болгаш эрге-ажыктарың камгалап чорраан. Литератураның кайгамчыктыг мастери болур Чехов орус эвилелдиң амыдыралың шыны-биле болгаш

уран-чечени-биле канчаар-даа аажок тодаргай кылдыр көргүскен. Илеткелчиниң чугаалааны:

—Делегейниң бүгү чурттарында тайбың талалакчылары бистин-биле кады гениалдыг чогаалчының тураскаалын демдегелеп турар. Чеховтун өнүктери—бистин кайгамчыктыг чер бөмбүрээвисте тайбың талалакчылары ол. Тайбың талалакчылары бүгү делегейге тайбыңы камгалап ап шыдаар. Анаа бистин улуг улуз-улузун болгаш бүгү депшигелиг кижжи төрелгетенини угаан-бодалы болгаш күзел-соруу, бистин төрөөн Коммунисттик партиявыстың угаан бодалы болгаш күзел-соруу дуздаап турар.

Улуг орус чогаалчы А. П. Чеховтун чогаалдыгы ханымы-биле үндээни сестер-биле байырлыг хуралга ССРЭ-ниң улустун артизи М. Н. Кедров, тайбың дээш шылгарангай демиселчи, кулустар аразыңа тайбыңы быжыглары дээш делегейни Сталиның шаңгалының дуредасы Изабелла Блюм, кыдат чогаалчы Ба Из-инь, румын шүлүкчү Михай Беник, болгар чогаалчы Людмила Стоянов, немец чогаалчы Вилли Вредель, тайбың камгалалының ялон комитетиниң чингине секретары профессор Хирано олар чүве чугаалааннар.

Байырлыг хуралды соонда көңүрт болган, анаа А. П. Чеховтуң «Ваня даай» деп шизинден үшкү көжегени, ол ышкаш орус музыканы классиктериниң чогаалдарың күүсеткен.

(СЭТА).

А. П. Чеховтуң хөөрүңе болган митинг

Антон Павлович Чеховтуң мөчөөн хуңунден бээр бежен чыл болган хуңу июль 15-те Москвада Ново-Девичийде чогаалчының хөөрүңе анаа тураскаат кылдыр митинг болган. Хуңуңуңуң 12 шакта яваа лекторлар, эртемденер, артистер, хөй-нитиниң яңы-бүрү организацияларының төлээлекчилери болгаш найысладдың ажилчы чоннары чылып келген.

Митингени А. П. Чеховтуң мөчөөн хуңунден бээр 50 чыл болганын эрттирер талазы-биле Бүгү-эвилел комитетиниң даргазы К. А. Федин ажиткан. Орус чогаалчының эрсемаалды чорунуң өлүм чогууну дугайың, бо хүнүңде Чеховту бистин бүгү чуртувун онза чаагай күзел-биле сактып турарың дугайың ол чугаалаан. Орус литературага, театрга, бүгү совет улуска Чехов мөңгези-биле дигри элти чурттаар. Күш талазы-биле анаа эвес кайгамчык чаагай шынар-бүдүштүг чеховчу чогаалдар шак ыңдыг болуп турар.

Тайбың камгалалының Совет комитетиниң мурунунан С. А. Герасимов чүве чугаалаан.

РСФСР-ниң улустун артизи В. А. Орлов, академик В. В. Виноградов, румын чогаалчы Михай Беник олар митингиге чүве чугаалааннар.

О. Л. Книппер-Чехова, М. П. Чехова, А. П. Чеховтуң мөчөөн хуңунден бээр 50 чыл болганын эрттирер талазы-биле Бүгү-эвилел комитети, ССРЭ-ниң Совет чогаалчылар Эвилели, Москваның уран-чечен театры, тайбың камгалалының Совет комитети, даштыкы чогаалчылар А. А. Чеховтуң хөөрүңе чектер салган. Чектериниң бирээзиниң лентазында: —Москваның ажилчы чоннарыңдан улуг орус чогаалчы А. П. Чеховка деп бижээн.

(СЭТА).

Молдавияда уруглар номнары

КИШИНЕВ. Республиканың өөредилге-педагогиктиг ном үндүрер парлагга чери уругларның элээн хөй чаа номнары парлап үндүргөн. Оларның аразында кыдат улустун тоолдары, М. Ибрагимовтуң «Хүн келир» деп ному, чечен чугааларың, тоолдарың болгаш оюннарың чыныдызы бар.

Молдавияда уруглар литературазың үндүрери чылдың-на өзүп турар. Дайың сөөлдүңгиди чылдарыңа дургузуңда 2,5 миллион номнары парлап үндүргөн.

Бо чылын ол ном үндүрер чер бүдүн чартык миллион экземпляр тиражың номнары парлап үндүрер. (СЭТА).

ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунун хуңунге алдар кылдыр

ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунун хуңунге чедир каш-ла хонук артык. Чурттуң хоорайларында болгаш көдээ суурларында, шерик-кезектеринде Ада-чурттуң флодунун алдарлыг төөгүзүңү дугайында, Ада-чурттуң Улуг дайының чылдарында совет далайжыларның мадырлыг эрес-дилим чоруктарының дугайында илеткелдери болгаш беседаларың чорудуп турар.

Москва чогуңга, Ногинск районуңа далай моделчилериниң ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунун хуңунге таварыштыр чоруткан маргылдаазы дозулган. Анаа Тушино, Серпухов, Электросталь, Подольск, Жукоск, Ногинск хоорайларың спортчулары киришкен.

Тус-тус кижилерниң талазы-биле дээрэ түңнелдери Электросталь хоорайның школазының 9-ку класының өөреникчизи Виктор Кудряшов чедиш алган. Оң электри хөдөлдиркичлиг транспорт кораблының модели 50 секунда иштинде 50 метр дистанцияны эрткен. Жукоск хоорайның школазының өөреникчизи Александр Глотовтун тургусканы резин моторжуктуг суг адаа-биле чорур хемезиниң модели 40 метр дистанцияны суг адаа-биле 37 секунда иштинде чоруп эрткен. Командалар аразың бирги черин Тушино хоорайның досоафчылары чаалап алган.

(СЭТА).

МОСКВА. «Динамо» деп стадионга хөй хүнүңде Москва—Харьков—Киев — Минск — Москва маршрут-биле чоран чадагтерге чарыжы кээп доктааган. ЧУРУКТА: Солагай талазында чарышканнарың стадионга кээп турары. Оң талазында чарыштын тилекчизи Р. Чижиков (ССРЭ-ниң Кайгалал министрствозунуң Төп спорт клубу). Фото С. Пребаженскийни болгаш Г. Липскеровтуу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ВЛКСМ ТК-ның пленуму

Күш-культура — ажилчы чоннарның кижизидилгезинин чепсээ

Чоокта чаа ВЛКСМ ТК-ның пленуму болган. Пленум дүжүт ажаал амырына белеткел болгаш ону эртерер база көдээ ажил-агыйның продуктуларын белеткээриниң планын күүсөдир талазы-биле ажилга комсомол организацияларының киржилгезиниң дугайында аныгыны чугаалайып көргөн болгаш анда холбаштыр доктаалды хүлээп алган. Пленумга илеткелди ВЛКСМ ТК-ның секретары эш А. Н. Шеленин кылган.

Илеткелчи болгаш санал берген эштер Совет Эвилелиниң Коммунисттик партиянының Төп Комитетинин бо чылдың июнь айда болган Пленумунуң кайгамчык улуг ужурундазын демдегелээр. Социалисттик көдээ ажил-агыйның бүгү адырларын моон сонгаар күштүү-биле көдүрер база халбаак херекселдиң бараанырын бүдүрерин улгаттырар талазы-биле Коммунисттик партиянык болгаш Совет чазактың боттандырыр турар хемчеглери бүгү улустуң деткичезин алган болгаш анык ажилчыларнык, колхозчуларнык, бүгү совет аныктарының ортузунга күш-ажылчы күчүлүг көдүрүшкүниң бодурган деп ВЛКСМ ТК-ның пленумунуң киржикчилери демдегел турганнар.

Коммунисттик партиянык айтышкынынын күүсетинишаан, көдээниң комсомолчулары болгаш аныктары бүгү көдээ ажил-агый культуруларынык бедиң дүжүдүн алыр, нийтинин мал ажилын өстүрер база оң продуктулуун бедилер дээр демиселге иденкейлиг кирип турар апарган.

Хей-хей комсомол организациялары чакы тарылганы чогуур өйүндө болгаш шынарлыг эртерер херекке колхозтарга, МТС-терге база совхозтарга чогуур дузааламчыны көргүскенер. Аныктарының 15 муң хире трактор бригадалары Бүгү-эвилелдин социалисттик чарыжынча киргеш, бедиң дүжүттө алыр дээш быжыг туруштуг демиселди чорудуп турар. Партиянык болгаш чазактың кыгыры-биле 149 муң ажык оолдар, кыстар комсомолдуң шынарлыгы-биле кур болгаш куруккан черлерин шигээди алырынча чоруткан.

Оң-биле кады көдээниң комсомол организацияларының болгаш комсомолдуң удурутур орнанырының дыка хей кезин ажил-агый херезин комсомолчуларнык болгаш аныктарының эң иденкейлиг киржилгезин хандырырча улаңдыр боттарының ажалдырын кончү оожум аде тургузуп турары пленумга айтынган.

Хей-хей комсомол организациялары болгаш комсомол комитеттери аныктар ортузунга аргылаачы болгаш политик-массалык ажалды көдээ ажил-агыйны көдүрер талазы-биле практиктик сорулгалардан хоорук чорударын үргүчүлөп, колхозтарда, МТС-терде база совхозтарда херектин байдалы дээш харысалгалык болбай турарлар.

Комсомол райкомнарының, обкомнарының, крайкомнарының болгаш эвилелден республикаларнык ВЛКСМ ТК-ларын ажилының стилинде база методууда улуг четпестер болза, көдээ комсомол организацияларының ажилына савдарын багай халдадып турар. Комсомолдуң хей-хей комитеттери боттарының ажилын чаартып тургузар, канцеляр-бюрократсыг методдарын удурутурган практиканың үндүр октаар талазы-биле бүгү херекти чүгө саазын кырынга удурутурган болгаш хурдалар санын кызырары-биле солуп турар болгаш саулу дүжүт ажил-херекти, масса аныктарының ортузунга аргылаачы ажалды мурнундагы хевээр-ле кылбай турар.

Комсомолдуң чамдык область болгаш район комитеттери яны-бүрү кампаниялар, шалыпчы айлар, декадниктер чорударына хандыкшаан, колхозтарда, МТС-терде, совхозтарда комсомол организацияларына удурутурган экижидер талазы-биле хемчег албай, оларны аргылаачы талазы-биле быжыглаар база оларнык дайынчы/аргалык бедилер дугайында сагыш салбай турар.

Хей-хей комсомол ажилдакчытары ВЛКСМ организацияларына баргаш, оларнык ажилыныче ханылап кирбес, истен-хынаар чорукту кылды, четпестери унуткаарына эвээш дуза көргүзүп турар. Комсомолдуң райкомнарының болгаш обкомнарының чамдык секретарлары ажил-херектерин байдалын ам-даа кошкак билер, көдээ ажил-агый бүдүрүлгезинин эң бөдүүн айтырларынын безин багай билер болуп турар.

Чамдык комсомол организацияла-

ры тараа ажаалганын ажилдарына эки болгаш чогуур өйүндө белеткелге көдээ аныктарыны мобилизациялаар херекке шүшпөч чорукту көргүзүп, комбайннарнык, тараа бастырар машиналарнык, тараа ажаар бөдүүн машиналарнык болгаш өске-даа көдээ ажил-агый херекселдеринин септелгезин доозар дугайында эвээш сагыш салып турарлар.

Чамдык районнарда, ылангыя Кыргыз ССР-де, Калуга, Свердловск областтарда комсомол организацияларының дыка хей кезин колхозтарга болгаш совхозтарга быжыг чөм суурларын тургузарына, сизген кезилдезин чорударына, сизос болган мал чөм культуруларын тарылганын ажалында база сизос белеткелениң планын күүсөдирине кошкак кирип турар деп Пленумун доктаалды айттынган.

Чамдык областтарнык комсомол организациялары кур болгаш куруккан черлерин шигээдирине келген анык ажилчыларын шын ажилгаарын чедип албай, аныктарыны сизос болгаш культура амырлар хандырылганын экижидерине чогуур быжыг туруштуг чорукту үлөттөй, колхозтарга, МТС-терге болгаш ылангыя чаа тургустунган совхозтарга политиктик ажалды кошкак аргылаачып турар. Кур болгаш куруккан черлер шигээди алыр районнарже аныктар чоруткан хей-хей комсомол организациялары оларнык амырларын болгаш ажилын сонууравайып, оларнык-биле үргүчүлү харылаазын тутпайн турар деп пленум демдегелээ.

Пленумун доктаалдында көдээ аныктарының ортузунга социалисттик чарышты аргылаачыраада улуг четпестер бары демдегелетинил турар. Чамдык удурутукку комсомол органык кол кичээниң чүгө аныктар бригадаларының болгаш эвөөларын чарыжынча мөөңдөш, бүгү аныктар кайы хире ажилдап турарын эвээш сонуурап турар.

Хей-хей комсомол организациялары анык колхозчуларын, МТС болгаш совхозтар ажилчыларының ортузунга күш-ажылчы сагыла-чорумну быжыглаарын багай чорудуп турарына, аныктарының чамдык кезин хей-ниңти күш-ажылга киржириден ойталар, күш-хүнүнүн минимумун ажилдап албай, ажилдап алышкынын нормаларын күүсетпейн турар фактылар-биле эптежин турарына пленум кичээниң салган.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумун айтыканы хемчеглери күүсөдирине комсомол организацияларының, комсомолчуларын, бүгү көдээ аныктарыны киржири улуг ужурундагы деп көрүшкөн, ВЛКСМ ТК-ның пленуму тарылганы ажаар, мал чөм белеткээр, дүжүт ажаал алышкынын чогуур өйүндө чорудар, көдээ ажил-агый продуктуларын белеткээр болгаш сизос алыр күүсөдир ажалдарга комсомолчуларын, бүгү көдээ аныктарыны эң иденкейлиг киржилгезин болурун хандырыр колхозтарын, МТС-терин, совхозтарын бүгү комсомол организацияларының, комсомол райкомнарының, хооромнарының, обкомнарының, крайкомнарының болгаш эвилелден республикаларнык ВЛКСМ ТК-ларын эң чугула, сонгаарлап-пас сорулганы деп санаан. Тараа ажаалдааның болгаш көдээ ажил-агый продуктуларын белеткээрине кызымак күш-ажылдык хууда үлгери көргүзүрине көдээ эр, херезжен комсомолчуларын пленум кыгырган.

Комсомол организациялары сизген кезилдезинге, сизос дериглеринин тудуунга иденкейлиг кирип, колхоз болгаш совхоз бүрүзүнүң сизос салыр болгаш өске-даа мал чөмнери белеткээр талазы-биле доктааткан планын долдур болгаш ажил күүсөдирин чедип алыр ужурут. Мал чөмнери чогуур өйүндө кирип санап алырына, шын ажил-агый болгаш камныг чарыгдарына контрольду тургузар, малды кыштагдарының эгелээрине чедип эргежок чугула санын бөдүүн чөмөр мал фермаларына сөөртүп чедиртинген турарын чедип алыр база кышкы оларлар участоктарына сизгениң болгаш өске-даа мал чөмнениң Магадлал курулварлары тургустунган турарын чедип алыр комсомол организацияларына саналдаан.

Дүжүт ажаалдааның чогуур өйүндө белеткелге чугула ужуру-дузаны бердишкөн, пленум комсомолдуң удурутур орнаныр болгаш колхозтарда, МТС-терде база совхозтарда комсомол организациялары комбайннарнык, бүгү ажаал алышкынын машиналарынык болгаш транспорт херекселдеринин септелгезин чедиринин доозарына комсомолчуларнык болгаш аныктарының күженишинин улаңдырарын, колхозтарга болгаш совхозтарга механизациячтан шаанын тургузарына, көдээ ажил-агый культуруларын кургалдырына болгаш калагаларына эргежок чугула тараа кургалдыр черлерин, серилерин, сарайларын, бетоннаан азы таптап быжыглаан шөлүгештерин турарына аныктары калбаа-биле хандыкчыларын пленум хүлээткен. Комбайн агрегаттары комбайнерлар-биле, комбайнерларнык дузалакчылары болгаш өске-даа дузалар ажилчылар-биле четпел тургузарына комсомол организациялары шуут кирип, ол ажилга эң дээр комсомолчуларын болгаш анык колхозчуларын чорудуп бээр хүлээткел.

Дүжүт ажаал алышкынын кыска хуусаа иштинде чидирг чок чорударына комсомолчуларнык болгаш аныктарының бүгү күштерин эвилелдээр комсомолдуң райкомнарында, обкомнарында, крайкомнарында болгаш эвилелден республикаларнык ВЛКСМ-ниң Төп Комитеттеринде пленум негзэн. Колхозтарнык, МТС-териниң болгаш совхозтарнык комсомол организациялары анык комбайнер, молоталка машинизир, тракторист бүрүзү бүдүрүлгө даалганын хун бүрүдө бедиң шынарлыг күүсөдир болгаш ажил күүсөдир база комбайннарнык, ол ышкаш өске-даа машиналарнык ажилдавын турар алыр болгаш үрети бээр чоруктары болдурбазын чедип алыр ужурут. Ажилдап алырының ээлчег нормаларын долдур болгаш ажил күүсөдир база тарааның бедиң бастырылазы дээш анык комбайнерларын социалисттик чарыжын аргылаачыраа комсомолдуң райкомнарына, обкомнарына, крайкомнарына, эвилелден республикаларнык ВЛКСМ-ниң Төп Комитеттеринге пленум сүмөлзэн. Дүжүт ажаал алырының хуусааларын кызырар болгаш кур база куруккан черлерин районнарың дүжүдүн ажаал алыры-биле баштай чорударының санына кирип эргени чаалап алыр дээш социалисттик чарышта кирген Ставрополь крайнык анык комбайнерларын эгелекчи чоруун пленум чүүлдү деп көргөн.

МТС-терин болгаш совхозтарнык анык механизаторлары картофельди болгаш ногааларнык ажаал алышкынын максималдыг механизаторлар дээш, бүгү картофель ажаал алырының комбайннар болгаш өске-даа машиналарны база механизаторын долдузу-биле ажилгаарын дээш демисежир ужурут. Картофельди болгаш ногааларнык элзэн хей шачуңуң дүжүдүн бо чылын хол-биле ажаал алыр деп чүвени өөренип көргөш, аныктарына, а ол ышкаш пионерлерниң болгаш школачыларнык эргежок чугула санын ол ажалдарга комсомол хаара турар ужурут.

Дүжүттүң чидиргери-биле шийтирилг дениселче комсомолчуларын болгаш аныктарыны көдүрүп үндүрерин пленум комсомол организацияларының мурнунга шалыпчы сорулга кылдыр идиң үндүргөн. Тарааларнык быжарын көрүп тургаш дүжүт ажаал алышкынын чогуур өйүндө эгелээрине шийгым хайгааралды тургузары, комбайн бүрүзү тарааның болгаш мажактарнык чидиргелерин болдурбас ындыг баш удуру хынамчалыг дериг-херекселдер-биле деритинген турарын чедип алыр, бүгү ажаал алышкын шөлдеринге кезилде эгелээр-биле кадыла, черде толгап артып калган мажактарын дырбааштап болгаш бөдөр, бүгү транспорт херекселдерин болгаш саваларын дүжүттү чидирг чок сөөртүп дайжылаарына белеткээр турары эргежок чугула.

Колхоз, совхоз, район, область, край, республика бүрүзү тараа, хевең, чигир свеклазы, лен-долгунец, конопля, картофель, ногаа болгаш мал ажилының продуктуларын белеткээринин күрүнө планнын доктааткан хуусаазында күүсөдирин хандырап талазы-биле партия болгаш совет органына бүгү таланык дузалачыны көргүзөр колхозтарнык, МТС-терин, совхозтарнык комсомол эге организацияларына, комсомолдуң райкомнарына, обкомнарына, крайкомнарына болгаш эвилелден республикаларнык ВЛКСМ-ниң Төп Комитеттеринге пленум хүлээткен. Тарааны болгаш өске-даа көдээ ажил-агый культуруларын сөөртүп дайжылаарының графини күүсөдир болгаш ажил күүсөдир дээш аныктарының транспорт бригадаларын тургузарын, ол транспорт бригадаларының, анык чалаачыларнык социалисттик чарыжын аргылаачыраа сүмөлзөп турар.

Кур болгаш куруккан черлерин шигээди алырында ажилдап турар аныктарының ортузунга политик-кижизидилгезин ажалды экижидер комсомолдуң райкомнарына, обкомнарына, крайкомнарына болгаш эвилелден республикаларнык ВЛКСМ Төп Комитеттеринге саналдаан. Көдээ ажил-агый органык, МТС-тер болгаш совхозтар директорлары-биле кады, нийтинин чөмөннелгезин экижидер, чугула херекселдиң барааныры-биле ажилдап турарларын үзүктөл чок хандырап талазы-биле хемчеглери алыр. Чуртталга болгаш культура-амырлардык туудуларын чорударының планнын боттандырына комсомол организацияларының эң иденкейлиг киржилгезин хандырып, аныктарының тууду бригадаларын тургузарын калбаа-биле практикаларын, оларнык аразына социалисттик чарышты калбартырар пленум комсомолдуң обкомнарына болгаш крайкомнарына хүлээткен.

Аныктар ортузунга чорудар бүгү политик-массалык ажалды шуут хову турларга, хову болгаш трактор бригадаларынык, сизген кезер шөлдерге, шаңнарже, транспорт бригадаларынык, элеваторлар болгаш белеткел пунктуларынык шилчдери комсомол райкомнарына, обкомнарына, крайкомнарына болгаш эвилелден республикаларнык ВЛКСМ Төп Комитеттеринге пленум хүлээткен. Партия организациялары-биле чөпшээржиң алгаш аныктарнык бригадалар бүрүзүнүң агитаторун шийип алыр эргежок чугула, агитаторларын солуннар-биле хандырап; хана солуннарының болгаш дайынчы хуудустарын үргүчү үнер чорун хандырыр.

Комсомол райкомнарының, обкомнарының, крайкомнарының болгаш эвилелден республикаларнык ВЛКСМ Төп Комитеттеринин бюро кежигүннери, секретарлары болгаш аппараттарының ажилдакчылары дүжүт ажаал алышкынын эң иңтиг хуннеринде дүжүттүң хуусаалымын шийтирлетинип турар колхозтарга, МТС-терге, совхозтарга барган турарын пленум негзэн.

Дүжүт ажаал алышкынын үлгелерин чорудар, көдээ ажил-агый культуруларын белеткээрине планын күүсөдир дээш демиселче иденкейлиг киргеш оң-биле Коммунисттик партиянык болгаш Совет чазактың тургусканы бүгү улустуң сорулганы—көдээ ажил-агыйны күштүү-биле көдүрерин сорулганы күүсөдирине бодунуң салышкынын кинеринде эр болгаш херезжен комсомолчуларын, бүгү көдээ аныктарыны ВЛКСМ ТК-ның пленуму кыгырган.

Коммунисттик партия болгаш Совет чазак чоңну, аныктары угаан-бодал болгаш мага-бот талазы-биле бүгү талаалы сайзыраңгай-жыдарына, спорт херези массалык кылдыр калбартырына күштерин болгаш херезини харамнанмайн турар.

Совет спорттуң массалыг чоруу өзүп турары-биле кады бистиң чурттуң аныктарының спортту мергежил база өзүп турар.

Совет күш-культура шимчээшкенин хөгжүлдөзүндө чедиркинер улуг болгаш маргалдаа чок. Бистиң чурттуң аныктары боттарының бедиң моральдык шынарын, Төрзөн чуртуна боттарының чалбыштыг ынакшыдынын хүнүнүң-не көргүзүп турарлар.

Күш-культура болза, ажилчин болгаш тараачын аныктарының күш-ажылчы кижизидилгезинин бир чугула кезээ болгаш хоорайнык база көдээниң күрүнө болгаш хей-ниңти организацияларының культура-чырымдышкын ажилының системизация кирген турар ужурут деп Коммунисттик партия айтып турар. Партия, совет, профэвилел, күш-культура организациялары массалык күш-культура ажалыныче база совет спортсменнеринин спортту мергежил бедилери дээш демиселче сагыш салып турар.

Бистиң анык облазыныста дыка хей аныктар сөөлгү үедө спортче хандып турар апарган. Бар турар спорт нийтиледеринде күш-культураны кудук коллективтери аргылаачыраа Районнарда спорт ажилы экижээни тодаргай. Бистин районнарының командалары область маргалдааларына улам хөйү-биле кирип турар апарганнар. Тыва аныктарының иштинде хей спортсменнер шылгап үнүп турарын эртен область маргалдаалары көргүскөн.

Тожу, Өвүр, Бай-Тайга ышкаш ырак районнар безин область маргалдааларына спорт талазы-биле эки чедиркинериң болуп үнүп турарлар. Каа-Хем район спорт хемчеглеринге элзэн эки кирип турар. Каа-Хем районда спорт ажилы экижээ. Эки белеткелдерин болгаш тренировкаларын ачызы-биле каа-хемчилер хоорайнык тилекчи командаларында жожадап калбайн турар.

Хүн келген тудум-на аныктар өзүп, спортту рекордтар база өзүп турар. Бистиң облазымыз анык, ычала-даа бистиң аныктарымыс, өзүп турар салгакчылар эки болгаш арга-мергежилдиг рекордтары көргүзүп турарлар. Школачыларнык ко-

мандалары РСФСР-ниң Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн-чүк талазы-биле гимнастиканың зоналдыг маргалдаазына (Иркутск хоорайга) бир-ле дугаарында киришкенер. Ыччагаш Тываның командалы үшкү чери элзэн болгаш РСФСР-ниң Чырымдышкын министрствонун ожин-биле шаңдаткан. Гимнастика талазы-биле Ленинград хоорайга болур РСФСР-ниң зоналдыг маргалдааларына кирип эргени ол командага тывыскан. Ол ышкаш анык чик атлетикчилер РСФСР-ниң Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн-чүк талазы-биле Хабаровск хоорайга болур чик атлетика маргалдааларыныче чорупканнар. Ол командаларынын санында бистиң областнык алдары камгалаары-биле №2 школанык тыва оолдары бир-ле дугаар чорупканнар.

ССРЭ-де спорт болза, хей миллион улус массаларыны ажалыла болу берген, совет кижилерин амырларында быжымы-биле кирген.

Күш-культуруларын Бүгү-эвилелд хунун совет аныктар, бистиң чурттуң бүгү ажилчы чоннары калбаа-биле демделеп турарлар. Күш-культуруларын Бүгү-эвилел хүнүнүң алдар кылдыр спорт нийтиледеринин дыка хей командалары хоорайларнык болгаш районнарык маргалдааларын эртерерлер. Күш-культуруларын Бүгү-эвилел хүнүнүң алдар кылдыр бистиң чадаг тергежилеринис Улуг-Хем, Чаа-Хөл, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Тес-Хем, Танды, Кызыл маршуду-биле үнүккөнер.

Кудук коллективтерге, ол ышкаш спорт нийтиледеринге дуза көргүзүр талазы-биле четпестери демдегелээр херек. «Динамо», «Дүжүт», «Металлург» деп эки-туранык спорт нийтиледери спорт хемчеглеринге киржири-биле киржилгезин эвээшти үндүрүп турарлар. Ыччаарга «Колхозник» деп эки-туранык спорт нийтили минчага чедир чуну-даа ышттавайн турар. Ыччаарга көдээ аныктар спорт ажилын улуу-биле сонуурап турда күш-культура болгаш спорт обкому ол дугайында мырнай сагыш салбайн турар.

Ажилчы чоннарың күш-ажылчы кижизидилгезинин талазы-биле Коммунисттик партиянык болгаш Совет чазактың салып турар кол сорулганы—күш-культура шимчээшкенин массалыг чоруу, бедиң спортту мергежил болур.

М. РОДИНА.

Бөгүн Кызыл хоорайга

Күш-культурунун Бүгү-эвилел хүнүн демдегелээр-биле бөгүн Кызылга спорттуң яны-бүрү хевирлеринин талазы-биле маргалдаалар болур.

«Совет Тываның беш чылы» стадионга эртенгиңиң 11 шакта хоорай спартакиадазынык киржикчилерин парала болур. 11 шак 20 минута үезинде гимнастиканың көргүзүп эгелээр. Чик атлетиканың 12 шактан эгелээр маргалдааларына кирер чүүлдөр болза: 100 метр хемчээлге эр болгаш херезжен кижилер маңнаар, черин узунун халыр, эштинин эстафетасы (эр кижилерге—3X100, херезженерге—3X50). Хүндүкүнүң 4 шактан эгелээр бедиң халырынын, диска октаарынын талазы-биле маргалдаалар, ол ышкаш эштинин (эрлер—100 метрге, херезженер—50 метрге). Көжээниң 7 шакта шөлге бут-бөм-бүүнү маргалдаазы эгелээр. Оюннар аразының чапсарларында 4X100 эстафета чорутунар (эр-даа, херезжен-даа кижилерге).

Культура болгаш дыштанылга паркына национал хуреш, хол бөм-бүү, баскетбол, баг кагар талазы-биле маргалдаалар хүндүкүнүң 4 шакта эгелээр.

Маргалдааларга спорттуң яны-бүрү нийтиледеринин төлээлекчилери кирип.

Ногаан театрга кежээкиңиң 5 шакта—автотранспорт конторазының, 6 шакта—Типографиянык, 7 шакта—культура бажынык бот-тыныгыр уран-чүдү коллективтеринин оюннары болуп турарлар.

СЭКП райкому болгаш райкүүсөк чарыштың муракчыларын районнуң хүндүлел самбыразында илдереткен.

Совет Тываның 10 чыл оюнга чаа-чаа чедиркинерин ужуражыр дээш аргылаачы ажалды улам күштөдирип турар.

Күш-культурунун Бүгү-эвилел хүнүн демдегелээр-биле бөгүн Кызылга спорттуң яны-бүрү хевирлеринин талазы-биле маргалдаалар болур.

«Совет Тываның беш чылы» стадионга эртенгиңиң 11 шакта хоорай спартакиадазынык киржикчилерин парала болур. 11 шак 20 минута үезинде гимнастиканың көргүзүп эгелээр. Чик атлетиканың 12 шактан эгелээр маргалдааларына кирер чүүлдөр болза: 100 метр хемчээлге эр болгаш херезжен кижилер маңнаар, черин узунун халыр, эштинин эстафетасы (эр кижилерге—3X100, херезженерге—3X50). Хүндүкүнүң 4 шактан эгелээр бедиң халырынын, диска октаарынын талазы-биле маргалдаалар, ол ышкаш эштинин (эрлер—100 метрге, херезженер—50 метрге). Көжээниң 7 шакта шөлге бут-бөм-бүүнү маргалдаазы эгелээр. Оюннар аразының чапсарларында 4X100 эстафета чорутунар (эр-даа, херезжен-даа кижилерге).

Культура болгаш дыштанылга паркына национал хуреш, хол бөм-бүү, баскетбол, баг кагар талазы-биле маргалдаалар хүндүкүнүң 4 шакта эгелээр.

Маргалдааларга спорттуң яны-бүрү нийтиледеринин төлээлекчилери кирип.

Ногаан театрга кежээкиңиң 5 шакта—автотранспорт конторазының, 6 шакта—Типографиянык, 7 шакта—культура бажынык бот-тыныгыр уран-чүдү коллективтеринин оюннары болуп турарлар.

СЭКП райкому болгаш райкүүсөк чарыштың муракчыларын районнуң хүндүлел самбыразында илдереткен.

Совет Тываның 10 чыл оюнга чаа-чаа чедиркинерин ужуражыр дээш аргылаачы ажалды улам күштөдирип турар.

Социалисттик чарыштың чаа-чаа чедиркинери дээш

СЭКП Тожу райкому болгаш райкүүсөк районнуң колхозтарында болгаш бүдүрүлгелеринде социалисттик чарыштың чоруп келгениниң чарык чыл түнелгени үндүргөн. Социалисттик чарыштың ачызында район ажил-агый, культура тургузушкунуң адырларына көсүк чедиркинерин болгаш СЭКП райкому болгаш райкүүсөк демдегелзэн.

Районнуң колхозтары мал бажын өстүреринин күрүнө планын нийтизи-биле 106,7 хуу, оң иштинде «Совет Тыва» колхоз 108,7 хуу, «Май 1» колхоз 103,8 хуу күүсеткен. Инктерден сүт саап алырынык хемчээл эртен чылдагызында өскөн. Ылангыя эртен чылдың баштайгы алды айларында инек бүрүзүндө ортумаа-биле 230 литр сүттү саап алган турган, а бо чылын 403 литр чедип алган.

«Май 1» колхозтуң инек саанчызы эш Чачывай 10 инекти саап турар. Инек бүрүзүндө ол ортумаа-биле 575 литр сүттү саап ал, чарыштын муракчызы болуп алерзэн.

Мал бажын өстүреринин талазы-

СЭКП Тожу райкому болгаш райкүүсөк районнуң колхозтарында болгаш бүдүрүлгелеринде социалисттик чарыштың чоруп келгениниң чарык чыл түнелгени үндүргөн. Социалисттик чарыштың ачызында район ажил-агый, культура тургузушкунуң адырларына көсүк чедиркинерин болгаш СЭКП райкому болгаш райкүүсөк демдегелзэн.

Районнуң колхозтары мал бажын өстүреринин күрүнө планын нийтизи-биле 106,7 хуу, оң иштинде «Совет Тыва» колхоз 108,7 хуу, «Май 1» колхоз 103,8 хуу күүсеткен. Инктерден сүт саап алырынык хемчээл эртен чылдагызында өскөн. Ылангыя эртен чылдың баштайгы алды айларында инек бүрүзүндө ортумаа-биле 230 литр сүттү саап алган турган, а бо чылын 403 литр чедип алган.

«Май 1» колхозтуң инек саанчызы эш Чачывай 10 инекти саап турар. Инек бүрүзүндө ол ортумаа-биле 575 литр сүттү саап ал, чарыштын муракчызы болуп алерзэн.

Мал бажын өстүреринин талазы-

Колхозчу композиторларның ырлары

ДНЕПРОПЕТРОВСК. Маленков аттыг көдээ ажил-агый артелиниң ийги бригадалынын хову турлааның Васильковский районнуң Ногаан Гай суурун клубунун бот-тыныгыр уран-чүдү бөлүмүнүн киржикчилери чедип келгенер.

Олар дүштөкчи чөм үезинде тараажыларга болгаш механизаторларга улуг концерт көргүскөнөр. Нийти ыр Ульяновтуң үлгелер-дүжүлгалыг МТС-зиниң алдарлыг ме-

ханизатору Яков Подольныйның дугайында чаа ыры ырлааннар. Ол ыры колхозчу Поликарп Романчук чогааткан.

Ол колхозчу композитор хөгжүмүнү уран-чүдүнүң талазы-биле чөм ажил чыл ажилдап турар. Уластарың найралынык, совет кижилеринин тайбыз дээш демиселдин дугайында, колхозчу бүдүрүлгениң чарыштың ачызында дугайында 50 ажыг ырларын ол тургускан.

Колхозчу клубтарга оон «Тайбың» бижээни «Казакстаның комсомолчуларының дугайында ыр» деп сөөлгү чогаалы онза сурагжаан. Ново-Московский районда ыры коллективтери Горький аттыг көдээ ажил-агый артелиниң колхозчу Николай Наумовтуң ырларын чедиркинерин күүсөдир турар. Ам область бот-тыныгыр уран-чүдүлүк композиторлары 30 чедип турар.

Колхозчу клубтарга оон «Тайбың» бижээни «Казакстаның комсомолчуларының дугайында ыр» деп сөөлгү чогаалы онза сурагжаан. Ново-Московский районда ыры коллективтери Горький аттыг көдээ ажил-агый артелиниң колхозчу Николай Наумовтуң ырларын чедиркинерин күүсөдир турар. Ам область бот-тыныгыр уран-чүдүлүк композиторлары 30 чедип турар.

(СЭТА).

БУГУ-ЭВИЛЕДДИН КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ДЕЛГЕЛГЕЗИНГЕ КАНДИДАТТАР

Малдың чаш төлүн бүрүн камгалаар дээш демиселде

СЭКП Төп Комитетинин сентябрь болгаш июнь Пленумнарын шийтпирлери ниятинин мал ажылын хөгжүдериңге, оок продуктулуун беги-деринге чаа-чаа перспективаларын бистиң мурунуска ажылып, оуу ботандыр талазы-биле улуг сорулгалары салган. Коммунисттик партияның болгаш Совет чакыткыч малчынар дээш улуг сагыш салышкынынга сорук кирген бистиң колхоз-туң малчынары элээн каш чылдар дургузуула ниятинин мал ажылын хөгжүдериңге херээн чедишкенин шийттирлеп турарлар.

Бистиң артеливиствин бүгү көдээ ажыл-агыйның кол черин мал ажылы ээлеп турар. 1951 чылда ниятинин малындан 247 баш хойну калдыр өстүрери-биле хүлээп алган мен. Мал ажылын хөгжүдери, оок продуктулуун бедидери эн харысалгалыг ажыл деп чүвени ханызы-биле угаап билгези, малдың ажалгазын, чөмгерилгезин болгаш оларладышкынын шын чорудар дээш бодумнун бүгү-ле күжүмнү база билимин берип келген мен.

Мал ажылын хөгжүдери оок ажалгазын, ылангыя кышкы, чайгы оларладышкынынга кол кичээни салдым. Оок түнелинде 247 баш хойну дөрт чыл дургузууда 1411 баш чедир өстүргөн мен.

Бистиң колхозтуң малчынар хой малды өстүрери оок оларладышкынынга улуг күштү салып турар. Чыл дургузууда эки семиртип, оларлаткан кадык хойлар быжык болгаш амдыралгыр хураганнары бээр. Фенгилдези арган хойлардан кадык, быжык чаш төлдү манаан-даа херээ чок деп чүвени практика көргүзүп турар. Деңгилдези арган хойлар ара салыр болгаш оларның хураганнары амдыралгыр эвес, кош-как, аарымчал болур.

Хой малдың чаш төлүн чидари чокка доруктурарда оларның чөмгерилгезин экижидери эн чугула. Эки ажаалга болгаш чөмгерилге малдын уксаалын экижидер.

Кызымак күш-ажылдын түнелинде малдың чаш төлүн дөрт чыл шийтине чидириг чокка камгалап алыр аргалыг болган мен. 1952 чылда 276 баш хойдан 286, 1953 чылда 281 хойдан 311, 1954 чылда 258 хойдан 282 хураганнары алган мен.

Бистиң Калинин аттыг көдээ ажыл-агый артелинин бүгү хойжулары шагын дөрт эргилдезинде оларларны ээлчештир шын ажыглап турарында малдарын болгаш оок чаш төлдерин бүрүн камгалап ап турарлар. Бүдүн чылдың дургузунда хожумнун оларын 8 удаа солуп тургаш, эки денгилделиг кылдыр семиртип ап турар мен. Кышкы, чайгы үеде оларны 2—3 удаа солупуру улуг ажыктыг.

Төрүүр хойларын ажаалга чөмгерилгезинге болгаш оларладышкынынга кол кичээни салып ту-

рар. Хойну кажакан үндүрерде, киирерде болгаш оларларда оварымчалыг бодуру хойжу бүрүзүнү утуп болбас херээ болур.

Малдын төрүүрүнге белеткеди баш бурунгаар эки шынарлыг чорудары эн чугула. Хойну эдержилгезин март, апрель айларда төрүүр кылдыр чорудуп турар бис. Ол үеде төрүтүнген хураганнар оларга чедир эки быжыгып өзе бээр. Февральдан эгелээш хойну төрүүрүнү белеткеди кылып эгелээр. Ол үеде хой төрүүр кажакан, хураганнар кажакан баяк кылдыр чыдылгалар. Төрээни хойларга эки шынарлыг ногаан сизини немелде чөмгөртүп белеткеп алыр. Мал төрүүр үеде колхоз баштаар чери тускай колхозчуна биске дузалажыры-биле берип турар. Чаш малга эки шынарлыг, четчир санын кажаканнары ам-даа тудуп албаанын айтса чогуур. Оок уламындан кышкы соок үеде чамдык кошкак хураганнары өгте хаалдага (үгекке) доруктургаш, ам хураган кажаканнарга киирер.

Мал төрүп эгелээде дүн-хүнүнү доктаамал дежурниларын тургузар. Хойларның хураганнары дорукже чедир оларны 15—20 баш кылдыр үскеш, 10—15 хонукта тус-тус өрээлдерге тургузар. Оок соонда нинти хойлар өрээлинге киирер.

Чаа төрүтүнген хураганнын аскында болгаш думчуунда шаразын ашташ, незинге чылгадыр херек. Хураганны эмирерин черле озаалдык болбас. Чаа төрүтүнген хураганны эн баштай чартык шак болганда, а оок соонда 2—3 шактан эрттирбейи незинге эмирер. Баштайгы айда хураганнары незинге эки эмирер болгаш кургак, чырык кажаканга ажаары чугула. Ол үеде хураганга незинге уураа эм болуп, яныз-бүрү аарыглардан оуу камгалап турар. Уракта хураганнын өзүлдезинге эн чугула сүзүзүнү чүлдөр бар. Ычангаш хойну эмин хун-бүрү хынамчалыг көрүп турары чугула.

Хураганны тотурбас хойларның хураганнарын сүтүгү хойларга чагыштырар. Кол кичээниги ийис хураганнарже салып турар бис. Чүге дээрге ийис хураганнар чагыш хураганнарга бодаарга ырымза болур. Олар незин канчаар эеп турарын баштайгы хонуктарда үргүлчү карактап турар. Ийистөөн хойларны ажаалгазын онзаалап, тускай өрээлге үзүп, оларны хураганнары-биле каттай 3—4 хонуктарда эки шынарлыг ногаан сизин-биле азыраары чугула. Төрүтүнген хураганнар амдыралының баштайгы айынын төнчүзүнде-ле немелде чөмөр—ногаан сизинерин чип эгелээр. Оларга бээр эки шынарлыг сизини баш бурунгаар белеткеп ап турар бис.

Малдын ажаалга, чөмгерилгезин экижиткен тудум-на оок продуктулуу көүдөп турар. Баштайгы чылдарда хой бүрүзүнден чүгле 1 кило-

грамм дүктү алыр турган бис. Сөөлгү чылдарда хойну дүгүнүн шынары бедип, бир хойдан-на 2 килограммдан ажыг дүктү кыргып ап, бо чылын дүк планын күүсеткен бис.

Колхозчу амдыралга ак-сеткилдиг ажылдап чурттаарга дег эки ааскежик черле турбас. Мээни амдырал чуртталгам чагаайгып, уруларын школада эки өренип турар. Чүгле эрткен чылын безин партия биле чактык мал ажылын хөгжүдери дугайында шийтпирлери боттандырганы дээш колхоз баштаар чери мезээ 11 баш тогуларын немелде телевириге берген. Оон ангыда ажылдаан ажымга 1300 ажыг рубльди, 1500 килограмм тарааны болгаш өске-даа продуктуларын алган мен.

Мал ажылын хөгжүдери талазы-биле бистиң колхозта чедишкенин бар-даа болза, четпестер ам-даа дыка хөй. Мал ажылын тускай эртемнигер—зоотехниктер, мал эрчидери малчынарда ында хаяа кээп, малды канчаар шын оларладырын, ылангыя оларны бөлүктөргө үзүп ажыгаар муракчы арганы малчынар ортузунга негептерпейи турар. Чайгы үеде малдың нежезилге деизин болгаш оок деңгилдезин эртем өзүгээр хынап көрбейи турар. Малчынар ортузунга партияның болгаш чакыткыч мал өстүрер дугайында доктаалдарын ханызы-биле тайылбырлаар ажылды тускай эртемнигер кошкак чорудуп турар.

Колхозтуң баштаар чери малчынарнын материалдыг амдырал чуртталгазын экижидеринге ам-даа кошкак сагыш салып турар. Чижээ, үргүлчү-ле мал-биле кады көжүп чоруур малчынарның кыштагаларында чылыг бажынарны ам-даа тудуп бербейи турар. Чайгы үеде чүм оларларга малды оларладып көжерде эки дерттинген, көжериңге таарыштыр кылган өглер малчын бүрүзүңге эн чугула. Бо талазы-биле колхоз баштаар чери (даргазы эш Шөмбүль) сагыш салбай турар. Малчынарнын өглерин септээринге 3—4 чыл дургузунда кидис болгаш өске-даа чүүлдерин бербейи турарын айтыр чугула. Ол ышкак малчынарны чайын, кыжын идик-хеп аймаа-биле хандырбайи турары шын эвес.

Малчынарнын материалдыг амдырал чуртталгазын экижидер талазы-биле колхоз баштаар чери хөмчеглерин алдыр чугула.

Ниятинин мал ажылын хөгжүдери херекке мээң эвээш-биче салышкынымын партия биле чазак үнелеп көргөш, мени Бүгү-эвилелдин көдээ ажыл-агый делгелгезинин киржинчизинге бадылаанынга сорук кирип, колхозумнун нийтиштирген мал ажылы дээш бүгү билимин болгаш күжүмнү бээр мен.

С. БАРЖАВ,

Тес-Хем районда Калинин аттыг колхозтун хойжузу.

Мал чеминин белеткели

БАРЫН-ХЕМЧИК

АРЫГ-БАЖЫ. (Телефон-биле). Сизини малга чөмгөр, эки хоолдулуг үезинде ажаап алыр чорук мал өстүреринин күрүнө планын күүседиринге холбашкан чугула айтырларның бирээзи. Бо талазы-биле «Совет Тыванын беш чылы» көдээ ажыл-агый артели Барын-Хемчик районда дээр ажылдыг колхозтарга санатырып турар.

Мал чөмгөр белеткээр ажылды орайтап эгелээш, чаас-бораңга таарыжып турган болза-даа, хову бригаданынга куш-ажылды шын организаастап, удуртулганы экижиткендинде ол колхоз июль 15-ке чедир 750 центнер силосту шыгжаан, силостаашкыны улам көвүдөдүп турар. Бөдүүн чөмгөр белеткээринин ажылында колхозчулар кестинген шөлдерден 352 хөпзөннерин тургускан, оок кырында чаас шыгын кургатыпшаан, сарааттап тургузары база эгелей берген.

Колхозтуң сизин шөлдеринде аятың 5 машиналары соксаал чок хөдөйлүп турар. Үнүжү эки, машинага кестинмес буга шаларынын, арыгларның болгаш чоогаларының сизини 32 хол кадырларды-биле ажаап, колхоз улам-на долу күш-биле ажылдап турар.

КАА-ХЕМ

САРЫГ-СЕП. (Телефон-биле). Каа-Хем районуну Ворошилов аттыг көдээ ажыл-агый артели июль 10-га чедир сизин кезилдезин 45 хуу, бөдүп, сарааттаарын 11 хуу күүсетпешаан, 150 тонна силосту салган. «Октябрь 30 чылы» колхоз сизин кезилдезин июль 10-га чедир 30 хуу, бөдүп, сарааттаарын чүгле 8 хуу чедирген.

Районнуң кайы-даа колхозтарында сизин кезилдезинин темпизин ам-даа дыка оожум болгаш партияжи политмассалыг ажылдар колдуунда чорбайи турар. Хана солуннарын, агитхуларын болгаш көргүзүп сымбарларын четче тургуспаан. Бригадалар болгаш бөлүктөр база тус-тус кижилерин аразында социалисттик чарышты салган-даа болза, боттук хүлээлгелер чок болуп турар. Колхозтарда комсомолчу аныктар бригадаларынын күжү бээр өске-даа колхозчулары сизин ажылыңга ам-даа четче организаастарайи турар. Бар четпестерин чайлатпашаан, колхозтарда бүгү күштерин сизин кезилдезинин организаастар болгаш партияжи политик-кижибилгелерин ажылдары күштөлдөрүн Каа-Хем районнуң партия, совет организацияларынга база каттап сүмелтээр чугула.

БИИ-ХЕМ

ТУРАН. (Телефон-биле). Кандыдаа ажылдыг чедишкенин болуру хынамчалыг белеткеден болгаш организаастыг удуртулгандан хамааржыры билдинтир. Ниятинин малыңа эки шынарлыг чөмгөрү талазы-биле «Искра» көдээ ажыл-агый артели Би-Хем районнуң колхозтарында дээр болуп турар. Июль 15-ке чедир район чүгле 830 центнер сизин сарааттап, 290 тонна силос салган турунда «Искра» колхоз 450 центнерин сараатташ, 150 тонна силосту шыгжап алган.

Партия райкомунуң июль 14-те болган пленуму районда мал чөмгөр белеткээр ажылды дыка четпес деп көргөн. Бо талазы-биле Туранын машина-трактор станциязын белеткели багай болган, техниканы сүрүн ажыглаар, колхозчу ишчилерин сизин шөлдеринге эвилелдээр айтырыг улуг хожудаашкынын тургустунган.

Сизинин чөмгөр, эки хоолдулуг үезин эрттер четкиже мал чөмгөр белеткээр айтырыгыңды ындыг хожудаашкыны район организацияларын амга чедир дүвүрөтпейи турары шын эвес. «Тилелге» болгаш «Кызыл сылдыс» колхозтар мынчага чедир чагыс-даа тонна силос салбаан. Ажылдыг темпизин муракчыларның деңгелинге чедир бедидери чугула.

Колхозта саман бүүрүлгези

Улуг-Хем районун Калинин аттыг көдээ ажыл-агый артелинин тудуг бригаданында эш Т. Кызыл-оолга баштаган 22 кижини составты херээженер бөлү анык колхозтуң тудуун сайырдыр дээш идеякелгил ажылдап турар.

Ол бөлүк самандан кылган чагыс-ай хевирлиг 3 бажынарны кылган болгаш 10 бажынарны тудуун доозуп чугайлааннар.

Бөлүкте коммунистер Хайын, Карашай, Селикпаа олар онаашкан ажылдарын үргүлчү эки шынарлыг кылып, хун нормазын 150—175 хуу күүседип турарлар.

Ол бөлүк ам 20 муң саманнарны кылып бүүдүреринге кирип, ында эрестиг ажылдап турар.

Е. САНДЫКЧАП.

Күзүн шылгадыр өөреникчилер-биле ажыл

Школаларның өөредилге чылы доозулганы-биле холбаштыр областа дыка хөй башкы кадрлар бедик түнелди чедип ап, клазының өөреникчилерин долузу-биле дараазының класстарынче шилчидип, оларны быжык, ханы билиглер-биле чөмгөргөткөш. Олар Төрөөн чуртунга бедик түнелди чедип ап, клазының өөреникчилерин долузу-биле дараазының класстарынче шилчидип, оларны быжык, ханы билиглер-биле чөмгөргөткөш. Олар Төрөөн чуртунга бедик түнелди чедип ап, клазының өөреникчилерин долузу-биле дараазының класстарынче шилчидип, оларны быжык, ханы билиглер-биле чөмгөргөткөш. Олар Төрөөн чуртунга бедик түнелди чедип ап, клазының өөреникчилерин долузу-биле дараазының класстарынче шилчидип, оларны быжык, ханы билиглер-биле чөмгөргөткөш.

Оон-биле чөмгөлтүр яныз-бүрү чылдагааннарның учурундан өөренип турар эртемнирге билиглерин четпес шийгээдип, өөредилгеге багай түнелдерин кургускан, олар класстарынга хевээр артык өөреникчилер болгаш шылгалда үезинде кайы бир эртемге чедишкенин чөк дужаагаш, күсүк шылгалдаларга артык өөреникчилер бар.

Ычангаш областын школаларында күсүк шылгалдала артык өөреникчилер-биле ажылды чорудуп, оларның ийи чылчылар болуп артызынга болгаш күзүн шылгадыр эртемниринин талазы-биле билиглерин шийгээдип алырынга чогуур дузаны көргүзери негетинер. Бо талазы-биле харысалгалыг ажыл-хүлээлге школалар удурткучуларынга, башкыларга онаажып турар болгаш районналарны, хооронуну талазында контролюду тургузуп, өзгөжөк чугула сагыш салышкынын чедирер ужурул.

Оларның-биле ажылдыг чедишкени болза, организаастыг хөмчеглерин чогуур үезинде шын чорударында, чайгы өөредилгелер-биле хандырарында хамааржыр. Школа бүрүзүнде ийи чылчылар болуп чорукту ажып эрттери ышкак шак ындыг нарын херекке чайгы өөредилгени чедишкенин организаастары шийттирлиг саядарны чедирер.

Муракчы дуржулгалыг школаларның үлгери-биле алырга, оларны кичээлдерин өөредилге чылын дооскан, уруулар элээн дыштанылган соонда июль 1-де эгелээр улуг ужу-дузалыг. Оларның-биле ажыл хөй талааларыг болгаш харысалгалыг.

Школаның удурткучулары ажыл планын чогадып кылар. Ону ада-иелерге таныштырар. Күсүк шылгалдалыг өөреникчилеринин ада-иелери-биле ажылды экижидер. Ада-иелерин бажынынга башкы барып, урууларын бот-кичээлдер кылырынга таарымчалыг байдалдарын тургузарынга дузалап, улугларның талазында дузаламчы көргүзериңге арга-сүмени бээр ужурул. Башкы болза, өөреникчи бүрүзү-биле ангы-ангы ажылдарын чоруткан турар. Оларда яныз-бүрү чылдагааннар туруп болур. Бир өөреникчи араанынын азы шилчип чорутканын талазы-биле, чамдыктары өөредилге чылын дургузунда четпес өөренип, ычларга кичи бүрүзү кичээлдерин яныз-бүрү эрттирген туруп болур. Ычангаш өөреникчи бүрүзүнү өөредилге программанын өөренип эрттиргенини билин бүгү талазы-биле хынап, тодаргайлап билип алыры онза ужу-дузалыг.

Ол чорук башкынын ажылдарын, кандыг методтарын ажыглаарын илередиш турар. Башкы кичээлдерин эрттирерин, оок организаастыг байдалдарын ханызы-биле көөр. Башкынын удуртулганы-биле өөреникчилер мергежилгелер кылар, оон шыгыгы анализтиң түнелени үндүрер. Башкыга кылган онаалга ажылдарынга шыгыгы хыналданы тургузар.

Бо талазы-биле эки дуржулгалыг, ажылды шын организаастап тургускан, күсүк шылгалдалыг өөреникчилер класстарынга каттап олурбазын дээш кичээниги салып турар школа удурткучулары болгаш башкылар бисте бар. Чижээ, Кызылдың № 5 школазы (эргелекчизи эш Е. Лубошинова) июль 1-де, күзүн шылгадыр өөреникчилер-биле өөредилгени организаастыг эгелеп, хүнде 2 шак кичээлди доктаамал эрттирип турар. Башкы баштай ол өөреникчилеринин шылгалда үезинде кылган ажылдары-биле танышкан. Аас-биле айтырыг болгаш харыялар тургузуп, оларнын билин тодаргайлап, программанын кандыг чүүлдерин кош-как азы билбес болурун илереткен. Өөреникчилеринин боттарынга хыналда ажылдар чоруткан. Өөреникчилеринин тус-тузунда ангы-ангы байдалдарын билип ап, кичээлдер чорударынын тодаргай ажыл планын кичээниги тургускан. Ында өөредилге программанын кандыг бөлүктөринге, темаларынга кол кичээниги тургузарын айткан. Ол өөреникчилеринин билбейи барган азы эки шийгээтинмези темаларын улам байдаларынга, четпестерин ууткаарынга дузалаар.

Күсүк шылгалдала артык өөреникчилер-биле ажылды Кызыл хоорайнын школалары бо чылын организаастыг эгелээр. Ындыг болза-даа өөреникчилерин кичээлдерге үргүлчү олуртуштар, оларнын ада-иелери-биле ажылды күштөлдөрүн ийи хөмчеглеринде четпестер бар. Кызылдың № 3 школада V—IV класстарга орус дылга 32 өөреникчилден 4—5 өөреникчи келбейи турар, VI—VII класстарын алгебра, геометрия кичээлдеринге 14 өөреникчилден 10—11 өөреникчи кичээлдеп турар. Оон-даа дора байдал № 4 школага хамааржыр. Ында 26 өөреникчилей II—III—IV класстарда 9 өөреникчи өөренип турар. Мынчага чедир келбейи турар өөреникчилеринин ада-иелеринге барбаан, таныштырылгалыг ажылдарын чорутпаан. Чамдык өөреникчилер пионер лагерлеринче дыштанып чоруткан, оок дугайында сөгыш салышкыны чок, пионер лагеринин удурткучулары-биле чугаалажышкынын, сүмелер чорутпаан.

Лагерде пионер ажылдакчыларынын сорулгазы—күсүк шылгалдалыг школачылар дугайында база-ла улуг сагыш салышкынын илередири болур. Лагерь биле школаның аразынга сыйры харылзааны тудар ужурул.

Школаларнын удурткучулары боттарынын мурунда салдыган сорулгаларын чедишкенин боттандырып, кичээлдерин шын организаастап, күзүн шылгаткан өөреникчи бүрүзүнү дараазынын класстарынче долузу-биле шийгээш турарын хандырар ужурул.

Школаларның өөредилге чылы доозулганы-биле холбаштыр областа дыка хөй башкы кадрлар бедик түнелди чедип ап, клазының өөреникчилерин долузу-биле дараазының класстарынче шилчидип, оларны быжык, ханы билиглер-биле чөмгөргөткөш. Олар Төрөөн чуртунга бедик түнелди чедип ап, клазының өөреникчилерин долузу-биле дараазының класстарынче шилчидип, оларны быжык, ханы билиглер-биле чөмгөргөткөш. Олар Төрөөн чуртунга бедик түнелди чедип ап, клазының өөреникчилерин долузу-биле дараазының класстарынче шилчидип, оларны быжык, ханы билиглер-биле чөмгөргөткөш.

Оон-биле чөмгөлтүр яныз-бүрү чылдагааннарның учурундан өөренип турар эртемнирге билиглерин четпес шийгээдип, өөредилгеге багай түнелдерин кургускан, олар класстарынга хевээр артык өөреникчилер болгаш шылгалда үезинде кайы бир эртемге чедишкенин чөк дужаагаш, күсүк шылгалдаларга артык өөреникчилер бар.

Ычангаш областын школаларында күсүк шылгалдала артык өөреникчилер-биле ажылды чорудуп, оларның ийи чылчылар болуп артызынга болгаш күзүн шылгадыр эртемниринин талазы-биле билиглерин шийгээдип алырынга чогуур дузаны көргүзери негетинер. Бо талазы-биле харысалгалыг ажыл-хүлээлге школалар удурткучуларынга, башкыларга онаажып турар болгаш районналарны, хооронуну талазында контролюду тургузуп, өзгөжөк чугула сагыш салышкынын чедирер ужурул.

Оларның-биле ажылдыг чедишкени болза, организаастыг хөмчеглерин чогуур үезинде шын чорударында, чайгы өөредилгелер-биле хандырарында хамааржыр. Школа бүрүзүнде ийи чылчылар болуп чорукту ажып эрттери ышкак шак ындыг нарын херекке чайгы өөредилгени чедишкенин организаастары шийттирлиг саядарны чедирер.

Муракчы дуржулгалыг школаларның үлгери-биле алырга, оларны кичээлдерин өөредилге чылын дооскан, уруулар элээн дыштанылган соонда июль 1-де эгелээр улуг ужу-дузалыг. Оларның-биле ажыл хөй талааларыг болгаш харысалгалыг.

Школаның удурткучулары ажыл планын чогадып кылар. Ону ада-иелерге таныштырар. Күсүк шылгалдалыг өөреникчилеринин ада-иелери-биле ажылды экижидер. Ада-иелерин бажынынга башкы барып, урууларын бот-кичээлдер кылырынга таарымчалыг байдалдарын тургузарынга дузалап, улугларның талазында дузаламчы көргүзериңге арга-сүмени бээр ужурул. Башкы болза, өөреникчи бүрүзү-биле ангы-ангы ажылдарын чоруткан турар. Оларда яныз-бүрү чылдагааннар туруп болур. Бир өөреникчи араанынын азы шилчип чорутканын талазы-биле, чамдыктары өөредилге чылын дургузунда четпес өөренип, ычларга кичи бүрүзү кичээлдерин яныз-бүрү эрттирген туруп болур. Ычангаш өөреникчи бүрүзүнү өөредилге программанын өөренип эрттиргенини билин бүгү талазы-биле хынап, тодаргайлап билип алыры онза ужу-дузалыг.

Ол чорук башкынын ажылдарын, кандыг методтарын ажыглаарын илередиш турар. Башкы кичээлдерин эрттирерин, оок организаастыг байдалдарын ханызы-биле көөр. Башкынын удуртулганы-биле өөреникчилер мергежилгелер кылар, оон шыгыгы анализтиң түнелени үндүрер. Башкыга кылган онаалга ажылдарынга шыгыгы хыналданы тургузар.

Бо талазы-биле эки дуржулгалыг, ажылды шын организаастап тургускан, күсүк шылгалдалыг өөреникчилер класстарынга каттап олурбазын дээш кичээниги салып турар школа удурткучулары болгаш башкылар бисте бар. Чижээ, Кызылдың № 5 школазы (эргелекчизи эш Е. Лубошинова) июль 1-де, күзүн шылгадыр өөреникчилер-биле өөредилгени организаастыг эгелеп, хүнде 2 шак кичээлди доктаамал эрттирип турар. Башкы баштай ол өөреникчилеринин шылгалда үезинде кылган ажылдары-биле танышкан. Аас-биле айтырыг болгаш харыялар тургузуп, оларнын билин тодаргайлап, программанын кандыг бөлүктөринге, темаларынга кол кичээниги тургузарын айткан. Ол өөреникчилеринин билбейи барган азы эки шийгээтинмези темаларын улам байдаларынга, четпестерин ууткаарынга дузалаар.

Күсүк шылгалдала артык өөреникчилер-биле ажылды Кызыл хоорайнын школалары бо чылын организаастыг эгелээр. Ындыг болза-даа өөреникчилерин кичээлдерге үргүлчү олуртуштар, оларнын ада-иелери-биле ажылды күштөлдөрүн ийи хөмчеглеринде четпестер бар. Кызылдың № 3 школада V—IV класстарга орус дылга 32 өөреникчилден 4—5 өөреникчи келбейи турар, VI—VII класстарын алгебра, геометрия кичээлдеринге 14 өөреникчилден 10—11 өөреникчи кичээлдеп турар. Оон-даа дора байдал № 4 школага хамааржыр. Ында 26 өөреникчилей II—III—IV класстарда 9 өөреникчи өөренип турар. Мынчага чедир келбейи турар өөреникчилеринин ада-иелеринге барбаан, таныштырылгалыг ажылдарын чорутпаан. Чамдык өөреникчилер пионер лагерлеринче дыштанып чоруткан, оок дугайында сөгыш салышкыны чок, пионер лагеринин удурткучулары-биле чугаалажышкынын, сүмелер чорутпаан.

Лагерде пионер ажылдакчыларынын сорулгазы—күсүк шылгалдалыг школачылар дугайында база-ла улуг сагыш салышкынын илередири болур. Лагерь биле школаның аразынга сыйры харылзааны тудар ужурул.

